

Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság
1820–1920

Reciti konferenciakötetek · 9

Sorozatszerkesztő
TÖRÖK ZSUZSA

Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920

Szerkesztette
TÖRÖK ZSUZSA

reciti
Budapest
2020

A kötet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézetének támogatásával jelent meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

A borítón: korabeli periodikákat, a *Honderűt* és a *Regélőt* kézben tartó
hölgyeket ábrázoló divatkép a *Regélő Pesti Divatlap*
1843-as évfolyamának március 12-i számából.

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5
Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2630-953X
ISBN 978 615 6255 04 4

Kiadja a Reciti,
BTK Irodalomtudományi Intézet,
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
www.reciti.hu
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor,
a BTK Irodalomtudományi Intézetének igazgatója
Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Bevezető	7
REFORMKORI KIADVÁNYOK	11
BÓDI KATALIN	
„Hasson e’ név most is a’ szép Nem’ szívébe”	
A <i>Hébe</i> almanach nőképe	13
BODROGI FERENC MÁTÉ	
Az <i>Aurora</i> (és az <i>Uránia</i>) nőideáljáról	
Honleányok és polgárleányok, hitvesek és Fannik	31
FAZEKAS JÚLIA	
Olvasó honleányok, bajszos írónők	
Nők a reformkori divatlapokban	63
MESÉK ÉS PERIODIKÁK	89
GULYÁS JUDIT	
Andersen meséinek korai magyar recepciója (1840–1858)	91
DOMOKOS MARIANN	
Vachott Sándorné és a 19. századi gyermekirodalom	
Magyar nyelvű Grimm- és Andersen-mesefordítások az 1860-as években	133
LAPSZERKESZTŐK	165
BOZSOKI PETRA	
A nőreprezentáció mint piaci tényező	
A <i>Családi Kör</i> sikere és megszűnése	167

TÖRÖK ZSUZSA Női szerepek és lapszerkesztés Vachott Sándorné dilemmái	191
MÉSZÁROS ZSOLT „Lapom lesz, jövőm meg lesz alapozva.” <i>A Magyar Bazár</i> (1866–1904) szerkesztői és kiadói háttéréről az Athenaeum iratanyaga alapján	209
ÚJSÁGÍRÁS, KALENDÁRIUM, SAJTÓHASZNÁLAT	227
KERPICS JUDIT Elmevirágkertet növelni Jósika Júlia és a normatív igényű újságírás	229
MIKOS ÉVA Egy nemesasszony esete a popularitással Kuliffayné Beniczky Irma útja a regényírástól a kalendáriumszerkesztésig	245
MLAKÁR ZSÓFIA Herman Ottóné Borosnyay Kamilla ollója Publikációs gyakorlat és lapkivágatok	273
NŐK, SAJTÓ ÉS TÁRSADALOM A 20. SZÁZAD ELEJÉN	297
SÁRAI SZABÓ KATALIN „Mellékize van a kenyerünknek.” A női munkavállalásról szóló diskurzus a 19. század második felében és a 20. század elején	299
CZEFERNER DÓRA Schwimmer Rózsa lapszerkesztői tevékenysége 1907–1913 között	335
Névmutató	360
A kötet szerzői	373

Női szerepek és lapszerkesztés

Vachott Sándorné dilemmái

Noha köztudott, hogy a Monarchia első női lapszerkesztőjeként Kánya Emíliát tartjuk számon, kevésbé ismert tény, hogy Vachott Sándorné Csapó Mária hat évvel Kánya Emíliát megelőzően már próbálkozott volna lapszerkesztéssel. Csak-hogy az ő lapindítási kérelmét az 1850-es évek első felében az illetékes rendőri hivatal nem hagyta jóvá.

Vachottné lapszerkesztéssel kapcsolatos első tervei abban a magánéleti krízishelyzetben születtek, mely férje 1852-es elfogatása, bebörtönzése, majd a fogságból elborult elmével való szabad lábra bocsátása után családi életüket gyökeresen forgatta fel.¹ A Vachott börtönből való szabadulását követő két évet a család korábbi lakhelyükön, Nagyrédén töltötte, reménykedve a családfenntartó gyógyulásában. Vachott állapota azonban nem javult, és ezzel egyenes arányban romlott a család anyagi helyzete is. E kritikus pénzügyi állapot kényszerítette Vachottnét az irodalmi pályára, melyen kezdetben egyrészt saját regények megjelentetésével, másrészt férje költeményeinek újrakiadásával próbálkozott.² Ebben a szorult anyagi helyzetben merülhetett fel, hogy lapszerkesztés révén is pluszjövedelem-

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. Köszönettel tartozom Szilágyi Mártonnak, illetve az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének, hogy az 1860-as évek női lapszerkesztőivel kapcsolatos kutatási projektet befogadta.

1 Vachott Sándor 1852 decemberében való elfogatásáról és letartóztatásáról lásd DEÁK Ágnes, „Vachott Sándor elfogatásának körülményei és dokumentumai, 1852”, *Irodalomismeret* 27, 2. sz. (2016): 40–49.

2 Vachottné első regénye 1854-ben jelent meg: VAHOT Sándorné CSAPÓ Mária, *Derű és boru*, kiad. TÓTH Lőrincz és VAHOT Imre, 2 köt. (Pest: Müller Gyula, 1854). Vachott Sándor költeményeinek második kiadása 1856-ban hagyta el a nyomdát: VAHOT Sándor, *Összes költeményei*, kiad. VAHOT Imre, 2., bőv. kiad. (Pest: Müller Gyula, 1856). Vachottné írói pályájáról lásd korábbi tanulmányomat: TÖRÖK Zsuzsa, „A nemzet özvegye: Vachott Sándorné írói pályája”, *Irodalomismeret* 30, 1. sz. (2019): 93–114.

hez juthatna. Mivel Vachottné ekkor még alig rendelkezett az írói-szerkesztői pályán kamatoztatható előzetes tapasztalattal, az ötlet gazdája vélhetően annak a pártfogói körnek az egyik tagja volt, mely baráti társaság Vachott Sándor író/költőtársaiból, illetve a korszak irodalmi elitjéből állt, és Vachott megbetegedése, majd halála után segítette feleségét majd özvegyét a mindennapi életben és az írói pályán.³ A lapszerkesztés gondolata akár Vachottné sógorától, Vachott Sándor öccsétől, Vahot Imrétől is származhatott, a *Regélő Pesti Divatlap*, majd a *Pesti Divatlap* reformkori szerkesztőjétől, aki viszont bőven rendelkezett ezirányú tájékozottsággal.

Vachottné mindenesetre már 1854-ben, hat évvel Kánya Emília vállalkozása előtt folyamodott lapindítási engedélyért az illetékes pest-budai rendőri hivatalhoz.⁴ Folyamodványa értelmében *Képes Családi Lap* címmel kiadandó folyóirata, mely 1855 elején indult volna, „a női hivatásoknak, az anya, a feleség, a háziasszony feladatainak” lett volna közlönye. Kérvényében azt is kiemelte, hogy „[e]z az első eset, amikor Magyarországon egy nő felajánlja gyöngye erejét a hírlapirodalom göröngyös, de hasznos mezejének művelésére.”⁵ Hiába hangsúlyozta azonban vállalkozása kivételes jellegét és rendkívüli hasznosságát, Joseph Protmann pesti rendőrigazgató, a korabeli sajtóellenőrző rendszer gyűlölt alakja, visszautasította kérvényét. A visszautasítás indokai között öt szempont is szerepelt: Vachottné szellemes és tehetséges nő volt ugyan, de „egyszersmind igen szenvedélyesen magyar érzésű”; nem lakott a pest-budai rendőrség területén (márpedig a hatósági

3 Vachottné pártfogóiról: DEÁK Ágnes, „Pártfogói barátság védőszárnyai: Vachott Sándorné és Eötvös József”, *Irodalomismeret* 30, 1. sz. (2019): 77–92.

4 Vachottné a kérvény megfogalmazásában és benyújtásában is férfi támogatói segíthettek. Emlékiratában 1853 első hónapjaira visszaemlékezve jegyzi meg, hogy mindaddig egyetlen kérvényt sem fogalmazott életében, hiszen nem volt abban a helyzetben, hogy arra szüksége lett volna. Bebörtönzött férje szabadon bocsátása érdekében tanult meg kérvényeket fogalmazni: „Hogy soha életemben ez ideig semmiféle kérvényt vagy folyamodást nem írtam, igen természetes, miután arra semmi szükségem nem volt, – sőt ha láttam volna is eféle iratot, mint reám egyáltalán véve nem tartozót figyelembe sem vettem. / Most eljött az ideje, hogy megtanuljam azt is, eljött az ideje, hogy férjem megmentéséért kérvényeket, folyamodványokat írjak. / Máriássy Zsigmondné [egy pesti özvegyasszony] volt az, kitől e mesterséget megtanultam, és írtam azután, anyanyelvünket mellőzni kényszerülve, német nyelven kérvényeket Sándoromért, olyan hangon, olyan szavakkal, hogy még annak is, kinek kőből volt a szíve, meg kelle indulnia.” VACHOTT Sándorné, *Rajzok a múltból: Emlékiratok*, 2 köt. (Budapest: Aigner Lajos, 1887–1889), 2:277–278.

5 A folyamodványt ismerteti: ANGAL Dávid, „A magyar hírlapirodalom, 1849–1860”, in FALK Miksa és KECSKEMÉTHY Aurél, *Elkobzott levelezése*, szerk., bev., jegyz. ANGAL Dávid, 1–222 (Budapest: Kiadja a Pesti Lloyd-Társulat és a Magyar Történelmi Társulat, 1925), 120–121. Vachottné beadványát említi: KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla, szerk., *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985), 454.

engedélyeztetés előfeltétele volt, hogy a szerkesztőnek a kiadási helyen legyen lak-helye);⁶ az iparrendtartás szerint nőknek nem szoktak iparüzésre engedélyt adni, annál kevésbé időszakos nyomtatványok kiadására;⁷ férje politikailag kompromittált volt, és Pesten már úgyszólván elég lap működött.⁸

Vachottnének aztán, kérvénye elutasítása folytán, még hét évet kellett várnia, hogy 1861. április 6-án megindítsa *Anyák Hetilapja* című vállalkozását. Közben azonban a női szerkesztő által koordinált női lap gondolata Pákh Albert sugallatára Kánya Emíliában is felmerült,⁹ aki 1860. október 4-én indította útjára húsz évig fennálló *Családi Kör* című periodikumát. Az engedélyt ő is még Protmanntól kapta, egy „nagyon kellemetlen látogatás”¹⁰ végül kevésbé bosszantó eredményeként, de az ügy érdekében atyja kíséretében a budai várban Benedek Lajos fő kormányzót is felkereste személyesen.¹¹ Az 1861 áprilisában induló *Anyák Hetilapja* az akkor már Pesten élő Vachottné bizonyára Joseph Worafka rendőrigazgatótól kapott engedélyt, aki 1860 őszén váltotta a pest-budai rendőrigazgatóság élén Protmannt. Az engedéllyel kapcsolatosan azonban pillanatnyilag nem állnak rendelkezésre források.

Vachott Sándorné lapszerkesztői tevékenysége esztétikai, társadalmi és gazdasági kritériumok metszéspontján elemezhető. Ebben a tanulmányban az esztétikai-társadalmi szempontok határán maradok, és azt vizsgálom, hogy az általa szerkesztett lapokban, főként az *Anyák Hetilapjában* és a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjában* megjelenő nőkép hogyan viszonyult Vachottné saját, a társadalmi-mediális nyilvánosságban (kényszerűen) felvállalt írói-szerkesztői szerepértelmezéséhez.¹²

6 Vö. DEÁK Ágnes, *Suttogások és hallgatások: Sajtó és sajtópolitika Magyarországon (1861–1867)* (Budapest: Osiris Kiadó, 2018), 13. Vachottné ekkor, tehát 1854-ben még Nagyredén lakott családjával.

7 Noha Angyal Dávid tolmácsolásából nem derül ki, hogy maga Vachottné lett volna a lap kiadója is, az iparrendtartásra vonatkozó utalás értelmében erről lehetett szó, hiszen lapszerkesztéshez nem kellett iparengedély.

8 ANGYAL, „A magyar hírlapirodalom, 1849–1860”, 120–121.

9 Kánya Emília emlékirata értelmében voltaképpen Pákh Albert vetette fel számára az ötletet, hogy női lapot szerkesszen. Vö. KÁNYA Emília, *Réges régi időről: Egy 19. századi trónó emlékiratai*, szövegmond. FÁBRI Anna és KISS Bori (Budapest: Kortárs Kiadó, 1998), 179.

10 Uo., 181.

11 Uo., 180–181.

12 Másutt Vachottné társadalmi kapcsolataiból, főként pártfogójával, Eötvös Józseffel való viszonyából kiindulva a mentorára maximálisan támaszkodó, pártfogolt női lapszerkesztő alakját vázoltam fel: Zsuzsa TÖRÖK, „Mother of Three and Widow of the Nation: Mrs Vachott as Protégé-Editor”, *Journal of European Periodical Studies* 6, no. 1 (2021), megjelenés előtt.

Mire tehát 1861. április 6-án Vachott Sándorné szerkesztésében megjelent az *Anyák Hetilapja* első száma, Kánya Emília *Családi Köre* már féléves múltra tekinthetett vissza. Míg azonban a *Családi Kör* a tágabb értelemben vett középosztálybeli női olvasóközönséghez szólt,¹³ Vachottné periodikája a nők szűkebb rétegét, kifejezetten az anyákat szólította meg. Deák Ágnes kimutatása szerint csupán 300 példányban jelent meg,¹⁴ és rendkívül rövid életű volt: utolsó, 39. száma 1861. december 28-án jött ki nyomdából. Kiadótulajdonosa Heckenast Gusztáv volt, aki Eötvös József, Vachottné fő pártfogója tanácsára és többszöri felszólítására vállalta el a lap kiadását;¹⁵ a lapot Heckenast és Landerernél nyomtatták. A vállalkozás voltaképpen kudarcos volt, nem sikerült számottevő előfizetőre szert tenni, ezért Heckenast már az első félév leteltével meg akarta szüntetni, Eötvös azonban arra kérte, kísérletképpen legalább az újévig tartsa fenn a lapot.¹⁶ A lap előfizetői száma azonban bizonyára nem növekedett, hiszen a kiadó 1861 végén megszüntette kiadását.

Vachottné nyilvánvalóan előzetes tapasztalatok nélkül lépett a szerkesztői pályára, Eötvös József irányítására hagyatkozva, és autodidakta módon, útközben tanulva bele a lapszerkesztésbe.¹⁷ Nem lehetett könnyű helyzetben, hiszen bár Ká-

13 A Kánya Emília által szerkesztett *Családi Kör*ről lásd Bozsoki Petra tanulmányát jelen kötetben. Lásd még korábban: BOZSOKI Petra, „Kánya Emília diszkurzív közege: A *Családi kör* női szereprepertoárja és politikai nyelve”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 122, 5. sz. (2018): 580–602.

14 DEÁK, *Suttogások és hallgatások*, 314.

15 Vö. Eötvös József Heckenast Gusztávnak, 1861. szept. 3., in EÖTVÖS József, *Levelek*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus (Budapest: Magyar Helikon, 1976), 333–334.

16 Vö. Eötvös József Heckenast Gusztávnak, 1861. szept. 3., in EÖTVÖS, *Levelek*, 333–335. E körülményekről értesülve Deák Ferenc a lap érdekében Kemény Zsigmondhoz magánlevelet intézett. Vö. DEÁK Ferenc, *Beszédei*, összegyűjt. KÓNYI Manó, 2. kiad., 6 köt. (Budapest: Franklin-Társulat, 1903), 3:292–293. A levelet a *Pesti Napló* 1861. október 24-i számának első oldalán is közzétették.

17 Hogy Vachottné milyen mértékben támaszkodott Eötvös József irányítására, azt Eötvös egyik, 1863 júniusában írt, a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjának* elindulását megelőző, kissé enervált levele is jól példázza: „Annyira el voltam foglalta, hogy nem jöhettam, azonkívül azért, hogy a programot átnézzem, nincs is szükség reá, teljesen meg lévén győződve, hogy azt Ön éppen oly jó[l] teheti, mint én. Átalján véve sokkal inkább el vagyok foglalta, mint hogy minden egyes dolognak átnézésére ráérnék. A dolog mozgásban van, a program megvan, számolhat vezércikkekre tölem, szerezni fogok másoktól, megmondom, mit fordítson, egyébiránt a fődolog saját vállain fekszik, s főképp most, midőn az alföldi nyomor következtében minden percem el van foglalta, éppen nem támaszkodhatik reám. – A jelen esetben, mint már utolszor mondtam, legcélszerűbb, ha a program kiadására, előfizetések hirdetésére, egyszóval mindenre nézve, mi a lap megindítását illeti, Heckenast tanácsával él, ki minden másnál több lapot indított meg, s ezért legjobb, ha azt, minek nyomtatása ez alkalommal szükséges, nála nyomtatja, már csak azért is, mert meg vagyok győződve, hogy ő éppen Keggyeddel szemközt minden nyereszkezésről lemond. – Segédszerkesztővel szerződni e percben egészen felesleges, arra később is idő van, sajnálom, hogy a Hollánné által ajánlott egyedem nem nevezte meg, hogy arról előbb is kérdezősködhettem volna. – A hét folytán valószínűleg párszor be kell mennem, mikor, nem

nya Emília példája inspirálhatta, a korabeli elképzelés szerint a lapszerkesztés férfi munkakör volt. Mind Kánya, mind pedig Vachottné esetében azonban e tény fokozhatta saját női mivoltukkal és helyzetükkel kapcsolatos tudatosságukat, mely szükségszerűen a szerkesztői szerepkör performatív megéléséhez vezetett. Más szóval női identitásukat nem mint eleve létezőt éltek meg, hanem én-azonosságukat az írás és szerkesztés aktusa révén újra meg újra létrehozták, folyamatosan alakították. Hiszen, miközben az írás-lapszerkesztés révén férfias munkára kényszerültek, folyamatosan szükségét érezték annak, hogy háziasságukat és a korabeli elgondolás szerint „természetes” nőiességüket hangsúlyozzák. Nem arról van szó, hogy e probléma elméletileg foglalkoztatta volna őket, hanem egyszerűen arról, hogy nyilvánvalóan tudatában voltak a megalkotottság, a teatralitás énreprezentációban játszott jelenlétével és szerepével.

Az *Anyák Hetilapja* hangnemében komoly, megjelenésében egyszerű volt: illusztrációkat, képeket nem közölt, a szövegeket kéthasábos tördelésben jelenítette meg. Változatos műfaji repertoárt kínált olvasói számára: folytatásos elbeszéléseket, költeményeket, nőneveléssel kapcsolatos külföldi fordított cikkeket, tanácsadó szövegeket, megbízható forrásokon alapuló („igazi”, tehát nem fiktív anyáktól származó) autobiografikusként megjelenített, „Egy anya” aláírással közölt cikkeket, külföldi klasszikusok aforizmáit, gyermekjátékokat, időnként gyermekimádságokat, mesefordításokat,¹⁸ morális felhanggal fűszerezett jeles magyar nők és férfiak portréit és időnként társadalmi és politikai híreket egyaránt közölt. A programnyilatkozat szerint: „Feladatul tűzém ki: a női életből dicső példákat állítani föl, s mellé család-életi árnyképeket, mint intő példáit a hibás nevelésnek; továbbá beszélgetni kissé átalában a nevelés felől, – gondolkozni, tanácskozni, vajjon mint volna lehetséges legjózanabb módon gyermeink testi és lelki épségének eszközése.”¹⁹ A lap műfaji jellemzőiben tehát semmiben sem külön-

---

tudom, de mihent időm lesz, meglátogatom, azonban azért kérem, ne függessen fel semmit, s éljen távollétemben Gyulai tanácsával. Ön sokszor mondá, hogy más asszonyoknál praktikusabban tudja felfogni a tárgyakat. Mutassa meg most, ha a gazdasszonyok észreveszik, hogy mindég csak tanácsokat vár és követ, állása sokkal nehezebb s kellemetlenebb lesz, mint az másképp lenne. – Ég áldja meg Önt, s ha levelem kissé száraz, ne vegye rossz néven. Annyi dolgom van, hogy nem tudom, hol áll fejem, s ehhez még jól sem érzem magamat. Mihent lehet, meglátogatom, ha csak egy percre is, de ne várjon reám, s végezze dolgait.” Eötvös József Vachott Sándornénak, 1863. jún. 23., in EÖTVÖS, *Levelek*, 364–365.

18 Vachottnénak az *Anyák Hetilapjában* közölt Andersen- és Grimm-mesefordításairól lásd Domokos Mariann tanulmányát jelen kötetben.

19 VACHOTT Sándorné, „A Nőkhez”, *Anyák Hetilapja* 1, 1. sz. (1861): 1–2., 2.

bőzött a külföldi hasonló családi és ezen belül anyáknak szánt lapoktól.²⁰ A szövegek szerzői között egyaránt találunk férfiakat és nőket, a cikkek pedig részint névjelzéssel, részint névjelzés nélkül jelentek meg.²¹ A folyóirat elképzelt olvasóinak minden tagja a gyermeknevelés napi feladataival állt szemben, a lap tehát az anyacentrikus család közegében helyezte el elsődleges célközönségét. A szövegek egyrészt azt feltételezték, hogy az anyaság az olvasók identitásának legfontosabb eleme, másrészt pedig egy olyan eszmény, mely felé az olvasónak folyamatosan törekednie kell. Ily módon az *Anyák Hetilapja* egyetlen szövegében sem reflektált a női egzisztencia olyan más aspektusaira, mint például a hajadonság/vénkisasszonyság vagy az özvegység, de még az anyai szerepkörrel összefonódó gazdaszoni teendőkre sem.

Következésképp, míg a való életben Vachottné továbbra is a segítségre szoruló özveg szerepében jelent meg pártfogói előtt,²² az *Anyák Hetilapja* szerkesztőjeként, a nyomtatott nyilvánosságban kizárólag anyaként szólt olvasóihoz. A saját névjelzésű írások mellett valószínű, hogy ő volt a szerzője a névtelenül vagy az „Egy anya” pszeudonimával közölt cikkeknek is. Írásainak közös jellemzője, hogy Vachottné saját anyasággal kapcsolatos tapasztalataival legitimálta a nyomtatott nyilvánosságban nőként felvállalt szerzői jelenlétét. Ahogy az *Anyák Hetilapja* beköszöntő szövegében fogalmazott:

Nem azért vállaltam e nem könnyű feladatot, mintha magamat más nőknél s anyáknál avatottabbnak vélném, – de én is anya vagyok, s így a hiányt e részben épen oly élénken érzem, mint bárki más, s ha már helyzetem úgy hozta, hogy irodalmilag nyilvánosan is kell foglalkoznom, legalább honos s ismerős téren kívánok működni, hogy mintegy elhitesse magammal, miként szokott körömben folytatom dolgaimat.²³

20 Angolszász vonatkozásban alapvető fontosságú összefoglaló munka e tekintetben: Margaret BEETHAM, *A Magazine of Her Own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800–1914* (London–New York: Routledge, 1996).

21 Az *Anyák Hetilapja*ban a következő szerzőktől jelentek meg szövegek: Fáy András, Flóra, Garay János, Görög Imre, Irma, Jámor Pál, Jolán, Jósika Júlia, Kempelen Győző, Kempelen Riza, Lolli, Losonczy László, Medgyes Lajos, Mária, Petőfi Sándor, Reményi Katalin, Szász Károly, Székács József, Szendrey Júlia, Teréz, Tokay Gábor, Tompa Mihály, Tóth Kálmán, Vachott Sándor, Vachott Sándorné, Vörös Eszter, Vörösmarty Mihály, Wohl Janka, Zilahy Károly. A listában szereplő személyek közül többen halottak már 1861-ben, Vachottné tehát számos újraközölt szöveget használt az *Anyák Hetilapja* egyes számainak kitöltéséhez. A lapban közölt cikkek nagy részét pedig nyilvánvalóan ő írta, illetve fordította.

22 Erről lásd tanulmányom: TÖRÖK, „A nemzet özvegye...”

23 VACHOTT, „A Nőkhez”, 1.

A folyóirat megindítását, amellet, hogy egy piaci úr betöltését (a női lapokon belül kifejezetten anyáknak szóló kiadvány) szolgálta, és Vachottné családjának megélhetéséhez járult (volna) hozzá, az az anyasággal kapcsolatos előfeltevés is meghatározta, mely szerint az anyaság nem csupán ösztönös tevékenység, hanem nagyon fontos összetevője a szellemi nevelés útján történő folyamatos önképzés és önreflexió. Szintén az *Anyák Hetilapja* programnyilatkozatában olvasható:

A termékeny hirlapirodalom napjainkban már mindenre kiterjeszté ágait, – s a nők számára is nyújt szépirodalmi és divatlapokat.

De vajon elég-e ez a nőnek? vajon ha az asszony anyja is egyszersmind, nem foglalkoznék-e örömeit oly olvasmányokkal is, mely szent hivatását, mint tükör, híven visszaadná, mely felmutatná egyszerű s oly magas kötelességeit, mely óhajtásait fennhangon mondaná ki, s a legkisebbtől a legnagyobbig, eszébe juttatná hetenkint, mivel áldozhat a háziasság oltárán, mint asszony – anyja – és honleány.²⁴

Az öltözködésre, a testi szépség kimunkálására koncentráló divatlapokkal szemben az *Anyák Hetilapja* nőiség-fogalma középpontjában nem a fizikális, hanem a belülről fakadó, spirituális szépség áll. E spiritualitás, mint ahogy a lap több cikkéből kiderül, egy keresztény anyaság-képből ered, melynek legfontosabb összetevője Vachott Sándorné esetében evangélikus felekezetiisége volt.²⁵ Az anyai identitás, melyet a folyóirat közvetített olvasói számára, így módon lényegében önvizsgálaton és önszabályozáson alapult. Ennek egyik leglátványosabb példája épp egy Vachottné által naplórészletként, tehát az önreflexió textuális eszközeként közölt írás a lap augusztus 10-ei számában.²⁶ A cikk szerint az elbeszélő első gyermeke megszületése után mint anyja először indul templomba „meghálalni a jó Istennek, hogy érdemesnek tartott magasabb hivatásom betöltésére.” A templomba lépve és megszokott helyére közelítve döbben rá először, hogy mindaddig csak ösztönös szeretetét fejezte ki gyermekével szemben, de nem számolt el magával komolyan arra vonatkozóan, hogy „mik az anyának a szereteten kívül kötelességei.” A templom terében döbben rá elkövetkező feladataira: hogy ezen túl mindenről le kell mondania, mi házában kívül elfoglalta vagy élvezetet nyújtott számára, hogy gyermekének hű és gondos anyja lehessen; hogy kötelessége kétszeresen háziasságnak lenni; hogy még többet kell művelnie magát, még többet

24 Uo.

25 Az *Anyák Hetilapja*-típusú kiadványok Margaret Beetham szerint főként evangélikus közösségekben születtek. BEETHAM, *A Magazine of Her Own?...*, 54.

26 VACHOTT Sándorné, „Egy anyja naplójából”, *Anyák Hetilapja* 1, 19. sz. (1861): 151.

kell tanulnia, hogy később gyermekének tanítója lehessen; hogy törekednie kell a tökéletesbülésre, hogy méltó példa lehessen gyermeke előtt. A szöveg aztán egy minden eddiginél hangsúlyosabb önreflexiós jelenetben ér véget: „Leborúltam a kis bölcső mellett, és újra kellett imádkoznom és hálát adnom, hogy e gyermek az én gyermekem, hogy én adtam neki kedves életet, hogy én szerethetem őt s áldozhatom magamat jövőjének.”

Az evangélikus felekezetiségben központi szerepet játszó olvasás, mint a vallásgyakorlás legfontosabb eszköze az *Anyák Hetilapja* szövegei értelmében az anyák önképzésében és gyermekeik, de különösen lányaik nevelésében is kulcsfontosságú szerepet tölt be. A fiatal lány képében megjelenő olvasó, akit célszerű a tiltott, nem illő ismeretektől megóvni, Vachottné lapjának több szövegében is előkerül. Már rögtön a lap 2. számában, *A jó ízlés míveléséről* című cikkben.²⁷ A szöveg szerint a képzőművészeti és zenei nevelés mellett az olvasmányok játszáka a legfontosabb szerepet a lányok ízlésének nemesítésében. Egyáltalán nem mindegy azonban, hogy az anyák milyen olvasmányokat engednek meg lányaiknak. Vachottné ajánlata: „Jól meg kell választani leányaink olvasmányait, s kerülni minden kedély-izgató, hatást-vadászó s ferde-irányú műveket, melyek ízlést rontva, csak tévútra vezetik a hajlékony képzelő erőt. Csak a tiszta, nemes szépség előtt nyiljék meg szívünk s hajoljon hódolva kedélyünk.”²⁸

Az olvasás természetesen nemcsak a jó ízlés kiművelésének, hanem a hazafias nevelésnek is kulcsfontosságú eszköze. Az anyák nemcsak a házias hajlamokat kötelesek már a bölcsőtől fogva leányaik szívébe oltani, hanem „szent feladatuk” a honleányi érzelmek fejlesztése is.²⁹ Vachottné szerint fontos, hogy az anyák már kora gyermekkortól megértessék kicsinyjeikkel a hazai irodalom fontosságát és az anyanyelv szeretetét, mint a polgárosodás, a polgári nemzet alapját. Célszerű a gyerekeknek már kiskortól „felfogásukhoz mért” költeményeket tanítani, megismertetni őket egy-egy nagy hazai költő, híres közéleti személy életrajzával.³⁰ „A fejlődő leányka szobájába [...] igen jó volna becses könyveket gyűjtögetni össze apródonkint, egész kis könyvtárt, – íróasztalkája fölé pedig egy pár nagy ha-

27 VACHOTT Sándorné, „A jó ízlés míveléséről”, *Anyák Hetilapja* 1, 2. sz. (1861): 11–12.

28 VACHOTT, „A jó ízlés...”, 12.

29 A honleány fogalma a reformkortól válik a 19. század nőkkel kapcsolatos társadalmi diskurzusának fontos részévé, és lesz az 1860-as évek periodikumainak kurrens témája. Lásd erről Kánya Emília kapcsán: BOZSOKI Petra, „Bővülő értelmiségi női szereprepertoár a 19. századi Magyarországon: A Kánya Emília-féle honleányi szerepváltozatról”, *Irodalomismeret* 30, 3. sz. (2019): 19–54. Vö. még Bozsoki Petra jelen kötetben olvasható tanulmányával.

30 VACHOTT Sándorné, „Szoktassuk gyermeinket az irodalmat szeretni”, *Anyák Hetilapja* 1, 6. sz. (1861): 43–44, 43.

zafi s költőnk arczképét, mintegy, figyelmeztetésül: hogy a háziasság határai közt a honleányi kötelességek kifejtésére is nyílik tér.”³¹ Nem csoda, hogy Protmann rendőrigazgatónak már 1854-ben feltűnt, hogy Vachott Sándorné „szenvedélyesen magyar érzésű”, hiszen az *Anyák Hetilapja* szerkesztője nemzeti érzelmeit hét évvel később sem rejtette véka alá: kitűnik ez nemcsak a folyóirat különféle tanácsadó cikkeiből, hanem jeles magyar nők és férfiak textuális portréit megalkotó sorozatából,³² valamint a kiadónak, Heckenast Gusztávnak a lap első számában megjelent programnyilatkozatából is:

Hazánk nagy fontosságu időszakot él, s épen oly nagy jelentésü jövőnek néz elébe, melyben inkább mint valaha van szüksége fainak összes erejére, hogy egyesülten – a legmagasztosb polgárerényektől lelkesítve – a hon dicső jövőjének alapját vessék meg. De kérdjük: vajjon ki képes e polgárerények csiráját azok szívébe oltani, kiknek hivatása a hazát erőssé és nagygyá tenni? Nemde mindenekelőtt a művelt nemes anyai szív, mely minden nagy, jó és szép iránti fogékonysága és lelkesedésében az egykori nagyság termékeny magvait hinti el a gyermek tüzes lelkébe, ki egykor hona büszkesége leend, és a leányka szelid szívébe, ki egykor az igaz hazafit boldogítani, s erényei hatalmával a hazának újabb újabb nemzedéket nevelni fog?

Drága hazánk anyjait elősegíteni szent hivatásukban, a nevelésben – és valódi nemes, erkölcsös családélet megalapításában, mely minden nemzetek szerencséje és jólétének szülő forrása, – ebben őket erősíteni és buzdítani – ez leend a főnntebbi vállalatnak nemes feladata.³³

A szerzői és szerkesztői névhasználatban Vachottné az általa szerkesztett periodikumokban mindvégig következetesen kitartott a Vachott Sándorné névváltozat mellett. Férjezett asszonyként és többgyerekes anyaként mutatva ily módon be magát olvasóinak egyrészt lehetőséget teremtett számára, hogy az anyaság, az anyai gondoskodás megbízható forrásaként jelenjen meg olvasói előtt, másrészt pedig arra is, hogy a korszakban uralkodó és a nemiséggel kapcsolatos társadalmi normákat megerősítse. A névváltozatnak azonban kettős jelentése is lehetett a korabeli olvasók számára. Az *Anyák Hetilapja* első számának 1861. április 6-án

31 Uo., 44.

32 A névsor önmagától beszél; a megjelenés sorrendjében a következő személyekről közölt életrajzi ismertetést az *Anyák Hetilapja*: Deák Ferenc, Eötvös József, Teleki László, Szalay László, Arany János, Fáy András, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Tompa Mihály, (Horogszegi) Szilágyi Erzsébet, Zrínyi Miklós.

33 HECKENAST Gusztáv, „Az »Anyák hetilapja« hirdetése a kiadó részéről”, *Anyák Hetilapja* 1, 1. sz. (1861): 7.

való megjelenése után három nappal, április 9-én halt ugyanis meg Vachott Sándor. Azok számára tehát, akik jól ismerték Vachottnét, a szerkesztői névhasználat akár özvegyi státusát is jelölhette, a szélesebb olvasóközönség számára azonban egyszerűen csak férjezett állapotának volt kifejezője.

Vachottné komoly erőfeszítései ellenére sem sikerült azonban a folyóirat szerencsétlen végét elkerülni. Megfelelő számú előfizető hiányában Heckenast 1861 végén beszüntette kiadását. Eötvös József Heckenastnak 1861. szeptember 3-án írt levelében a politikának a lap hasábjairól való kizárásával magyarázta a folyóirat sikertelenségét. Az 1860. október 20-án kiadott, a birodalmi centralizációval szakító októberi diploma és az 1861. november 5-ei, az alkotmányosságot felfüggesztő uralkodói rendelet közötti időszakban vagyunk ugyanis, amikor a politikai élet a figyelem középpontjában állt. Eötvös, levele értelmében, bízott azonban abban, hogy egy ilyen vállalkozás, ha akkor nem is, de később sikerre számíthat.³⁴ Persze, mindehhez hozzáteendő, hogy egy periodikum sikere jóval több tényezőtől függ, mint kizárólag a politika jelenléte, vagy annak mellőzése hasábjain. A szerkesztő személye, társadalmi kapcsolathálója, az olvasóközönséggel való kapcsolattartás módja, a lap külalakja, materiális jellemzői, a megjelenés helyének és idejének szerencsés összjátéka, stb. mind fontos összetevők a siker elérésében.

Noha az *Anyák Hetilapja* rövid ideig tudott piacon maradni, fennállása idején lényeges funkciókat töltött be. Vachottné számára a lapszerkesztés fórumot teremtett, hogy a nyomtatott nyilvánosságban is anyaként jelenjen meg, és így módon is megerősítse magát e szerepkörben; a szerkesztés mellett a folyóiratban közölt saját cikkei is fontos részét képezték e stratégiának. Az olvasók számára a lap egy létező vagy elképzelt közösségnek, az anyák közösségének jelölője volt, mely kapcsolatteremtésre is lehetőséget teremtett. Egy olyan felületet biztosított számukra, ahol szövegek szerzőiként tapasztalataikat megoszthatták, és a közölt cikkek révén az anyai feladatokra és szerepkörre vonatkozó útmutatást és támogatást is kaphattak. Nem utolsó szempont pedig az sem, hogy a lap voltaképpen jóváhagyta és megerősítette a korszak uralkodó ideológiáját, az anya figurája köré szerveződő családias életmódot, ugyanakkor egy olyan tudásmodellt érvényesített, amely elsősorban házi tapasztalatokon alapult, és amely a folyóirat révén közösségivé és megoszthatóvá vált.

Az elkerülhetetlen vég azonban már a folyóirat első félévének végén látszott, ezért Vachottné és támogatói, közöttük bizonyára maga a kiadó, Heckenast Gusztáv is, más megoldásokon gondolkodtak. Az *Anyák Hetilapja* utolsó két számában

34 Vö. Eötvös József Heckenast Gusztávnak, 1861. szept. 3., in EÖTVÖS, *Levelek*, 333–334, 334.

közölt, egy új kiadványra történő előfizetési felhívásból³⁵ kiderül, hogy az elmúlt hónapok tapasztalatai világossá tették számukra, hogy egy szűkebb olvasórétegre, kizárólag az anyákra számító kiadvány nem biztosítja a lap fenntartásához és jövedelmező működéséhez szükséges előfizetők számát. A meghirdetett előfizetési felhívásban ezért tágabb olvasóközönséget, nemcsak az anyákat, hanem az egész családot kívánták megszólítani új, *Szünórák* című kiadványukkal. Az új kiadvány nemcsak tartamában ígért újdonságokat, hanem formai megjelenésében is. Hetilapból havonta megjelenő, „díszesen kiállított” füzeté alakult, mely az *Anyák Hetilapjától* eltérően képeket is közölt, „hogy csinos külsejében a szem is örömet találjon.”³⁶ A *Szünórák* fennmaradt példányai arra utalnak, hogy Heckenast kétféle megjelenésben is értékesítette őket. A füzetes, havonta megjelenő előfizetés mellett a periodikum egybekötve, kötetben is megvásárolható volt. A füzetes kiadás folyamatos lapszámozással jelent meg, amelyet egybekötöttek, a kötetes változatban azonban az egyes füzet számokat formailag nem különítették el egymástól, a hozzájuk tartozó borítólapokat nem kötötték be a könyves kiadásba, a kötet elejére pedig az egész kiadvány tartalmát egybefoglaló tartalomjegyzéket illesztettek. A *Szünórák*ból összesen hat füzet jelent meg 500 példányban, és az első füzet 1862 februárjában hagyta el a nyomdát.³⁷ Félévnél tovább azonban e kiadvány sem bizonyult fenntartásra és jövedelemszerzésre érdemesnek. Tartalmát az *Anyák Hetilapjában* közölt előfizetési felhívás kielégítően ismerteti:

Nem szükség mondanom, hogy magammal komolyan számot vetve indítom meg füzetemeimet, s együtt érezve minden anyával a hiányokat, melyek az irodalom terén családéletünkre nézve, kellőleg betöltve még nincsenek, mellőzni fogok minden nap- s időhöz kötött érdekű dolgot, miket szépirodalmi s divatlapjaink, különben is nagy bőségben nyújtanak, egyedül családi szempontból indulva ki, csak a lélek s izlés nemesítése, s tanulmányi tárgyak lesznek szemeim előtt.

Történeti és topographiai tárgyak; episodok, egyes nagy embereink életéből; a régi s az újabb kor nevezetes férfiai s asszonyainak életírásai; földtani s természetrajzi tárgyak; hazai és külföldi népszokások rajzai, valamint ujonnan felfedezett népi ismertetések; találmányok, nagyszerűbb építmények s világcsodák festései; utazások

35 VACHOTT Sándorné, „A haza hölgyeihez”, *Anyák Hetilapja* 1, 38–39. sz. (1861): 297–298, 305–306.

36 Természetesen nem divatképeket, hanem a magyar kulturális és politikai élet jeles férfiainak arcképét: II. Rákóczi Ferencét, Eötvös Józsefét, Széchenyi Istvánét, Kazinczy Ferencét, Arany Jánosét.

37 Arany *Szépirodalmi Figyelőjének* 1861. március 20-i száma említi az első füzet megjelenését: „A Vachott Sándorné szerkesztette »Szünórák« című folyóirat első füzeté már közkezen forog, érdekes, tanulságos tartalommal, kivált hölgyeink részére.” *Szépirodalmi Figyelő* 2, 20. sz. (1862): 319. (A *Vegyes* című rovatban.)

s uti kalandok; érdekesebb adomák egyes nagy emberek életéből; mesék; mondák; erkölcs nemesítő életképek s izlést mivelő arany mondatok; értekezések a zene, irodalom, s egyéb művészetekről, helylyel-közzel egy-egy új s feladatommal öszhangzó költeménynyel füszerézve, képezik vállalatom tartalmát, mely minél változatosb, élvezetesebb s tanulságosabb lesz, annál inkább megfelelhet céljának; – azon célnak t. i. hogy az olvasás szükségének érzete [...] családéletünkben is folytonosan s méltólag legyen ápolva s táplálva.³⁸

Vachottné igyekezett az előfizetési felhívásban meghirdetett ígérétenek eleget tenni, és nézőpontját szélesíteni, tehát nemcsak az anyáknak, hanem a család többi tagjának, főként a gyerekeknek és a fiatal lányoknak az érdeklődését kielégíteni, és képzésük folyamatában hasznos kiadványt nyújtani. Ennek megfelelően a *Szünórák* az anyaság³⁹ mellett a nő egzisztencia olyan más aspektusaira is reflektált, mint a háziasszonyiség,⁴⁰ a hajadonság⁴¹ vagy akár az özvegység,⁴² a feleség, a háziasszony, a gyermek- és fiatal lány szerepkörét és feladatait természetesen a korszak elképzelt és elvárt normarendszerébe illesztve. Vachottné, a *Szünórák* utolsó, 1862 júliusában megjelent füzetéhez illesztett zárszava értelmében ugyanazon év őszétől folytatni kívánta kiadványát, ám ennek több füzete végül meg sem jelent meg.

1863. január 1-jén azonban ismét új kiadvánnyal próbálkozott volna, melyet *Családi Füzer* címen hirdetett. A hirdetés értelmében, míg a *Szünórák* az *Anyák Hetilapja* folytatása volt, az új kiadvány e kettő „egyesülése s szélesbitése” lett volna, mely évi tíz füzetben jelent volna meg. A *Szünórák*hoz hasonlóan az új lap olvasóközönségként az egész családot jelölte meg, a legkisebb gyermekektől a nagyobbakig, az ifjaktól a felnőttekig.⁴³ Megjelenésére azonban már nem került sor, mert Eötvös József közbenjárásával Vachottné a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjának* szerkesztői posztját kapta meg.⁴⁴ Ily módon az addig a *Családi Füzer*

38 VACHOTT, „A haza hölgyeihez”, 297, 305.

39 VACHOTT Sándorné, „Az anya (Életkép)”, *Szünórák* 1, 1. füz. (1862): 1–17.

40 VACHOTT Sándorné, „A háziasszony (Életkép)”, *Szünórák* 1, 2. füz. (1862): 65–74.

41 VACHOTT Sándorné, „A hajadon (Életkép)”, *Szünórák* 1, 3. füz. (1862): 129–133.

42 VACHOTT Sándorné, „A gyermek (Életkép)”, *Szünórák* 1, 4. füz. (1862): 193–195.

43 A *Családi Füzer* korabeli hirdetése: *Politikai Ujdonságok* 9, 7. sz. (1863): 82. Arany János lapja, a *Koszorú* is tudósított az új folyóirat megindításának szándékáról: *Koszorú* 1.1, 8. sz. (1863): 191. (A *Vegyes* című rovatban.)

44 Vö. Eötvös József Vachott Sándornénak, 1863. jún. 23., in EÖTVÖS, *Levelek*, 364–365.

re jelentkező előfizetőket a Gazdasszonyok Egyesületének kiadványához próbálta átirányítani.⁴⁵

A *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* a Magyar Gazdasszonyok Egyesületének volt a közlönye (tehát a kiadótulajdonos az egyesület volt), és Emich Gusztáv nyomtatásában jelent meg. 1863 utolsó negyedévében 1000, 1864-ben 800, 1865 első két negyedévében 500, harmadik negyedévében 400, utolsó negyedévében pedig 600 példányban adták ki.⁴⁶ Az egyesület 1861. március 15-én tartotta alakuló ülését, elnökévé özvegy Damjanich Jánosné Csernovics Eméiliát választották, és pártfogói között a nemzet egy másik özvegye, Batthyány Lajosné Zichy Antónia is ott volt. Az egyesület létrehozásában ugyanakkor Deák Ferenc és Eötvös József támogatása is nagy szerepet játszott.

Három fő célt tartottak szem előtt: hogy terjesszék az anya magasztos hivatásával kapcsolatos elgondolásokat a nemzet minden osztályánál; hogy kifejtsék a feleség hivatásával kapcsolatos elképzeléseket, és hogy eszközöljék a háziipar számos ágának művelését és terjesztését; hogy meghatározzák, és széles körben megismertessék a honleányi kötelességeket, és hogy mindezen szerepek betöltésére serkentsék a hölgyeket.⁴⁷ Mindezt kiállítások és versenyek rendezésével, pályázatok kiírásával, nőnevelő intézetek, cseléd- és gazdasszonyképzők, óvodák és bölcsődék alapításával, a háziipar fejlesztéséhez szükséges vállalatok létrehozásával kívánták elérni. Hogy eszméiknek fórumot teremtsenek, Zichy Pál Ferencné Kornis Anna grófnő anyagi támogatásával hozták létre 1863 októberében a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapját* az Egyesület kiadásában.

Az *Anyák Hetilapjához* hasonlóan hetente egyszer, csütörtökön⁴⁸ megjelenő *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* nemcsak anya- és feleség szerepben szólította meg női olvasóit, hanem háztartásvezető, a családtagok és a cselédek viselkedését

45 A *Vasárnapi Ujság* tudósítása szerint: „(»A magyar gazdasszonyok hetilapja,«) mint ígérve volt, e hó elsején csakugyan megindult. Szerkesztője Vachott Sándorné fölkeri a lap gyűjtőit, hogy izeket Emich Gusztáv kiadóhivatalába (barátok tere 7. sz.) mielőbb beküldeni sziveskedjenek. Ugyanő értesíti azon gyűjtőit és előfizetőit, kik »Családi füzér« című vállalatát támogatni ohajtották, hogy e vállalatot épen azért nem indította meg, hogy a »Magyar gazdasszonyok hetilapja«-nak, mint közhasznubb és szükségesebb vállalatnak szerkesztését elfogadhassa; azért a »Családi füzér« előfizetőit is ez új lapjával elégíti ki, remélve hogy azok a szélesebb téren működő cserét szívesen elfogadják.” *Vasárnapi Ujság* 10, 41. sz. (1863): 367. (A *Mi ujság?* című rovatban.)

46 DEÁK, *Suttogások és hallgatások*, 316–317.

47 *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének rövid története (1861–1932) és Alapszabályai* (Budapest: Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete, 1932), 35.

48 „»A magyar gazdasszonyok hetilapja«, egy minden csütörtökön megjelenő közlöny a gazdasszonykodás terén. Bevezető cikkét b. Eötvös József írta. Szerkeszti Vahot Sándorné.” *Sürgöny*, 1863. okt. 3., [2.] (A *Napi ujdonságok* című rovatban.)

felügyelő gazdasszonyokként, valamint erős nemzeti elkötelezettséggel bíró honleányokként is. Vezércikkei gyakran foglalkoztak a női jótékonykodás kérdéskörével, emellett a lap különféle műfajú irodalmi szövegeket és számos, a háztartás vezetésével kapcsolatos írást jelentetett meg. A kiadvány rendszeresen tudósította olvasóit háziipari kiállításokról, valamint olyan intézmények létrehozásáról, amelyek célul tűzték ki, „hogya hazánk bármely osztályának szegény sorsra jutott leányai tiszta erkölcsű, gondos, ügyes, szorgalmas háziasszonyokká, a közjóért buzgó, kötelességtudó lelkes honleányokká képeztesse.”⁴⁹

Vachottné három gyermek anyjaként és egyedüli családfőként a szerkesztés révén ismét megfelelő eszközre talált tehát, hogy a neveltetéséből és a korszak uralkodó normarendszeréből adódó nemi identitásával kapcsolatos sztereotípiáknak hangot adjon, és arra buzdítsa olvasóit, hogy mindennapi életükben ezeknek megfelelően járjanak el: családi körük boldogítása mellett mozdítsák elő a nevelés és a jótékonykodás ügyét, pártolják a hazai irodalmat és művészeteket, terjesszék a nemzetiséget még öltözetükben is, megtartva a magyar viseletet, buzdítsák hazaszeretetre gyermekeiket, egyszóval kötelességeiket pontosan töltsék be.⁵⁰ S noha addig is jelentetett meg gyermekeknek szóló kiadványokat, a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjának* hasábjain szólalt fel immár szerkesztői minőségben a magyar nyelvű gyermekirodalom megteremtésének szükségessége mellett is.⁵¹

A folyóiratban megjelent cikkeiben azonban Vachottné már azokra az élethelyzetekre is reflektált, amelyekkel a korszak idealizált nőképe nem kívánt számolni. 1863 decemberében a karácsonyi ünnep kapcsán fogalmazott írásába például áttelelesen ugyan, de önnön özvegyi státusát és gyermekei árvaságát is belerejtette:

Az árva gyermek kétszeresen árva karácson estéjén, s a szegény asszony, ki fáradságos munkával keresi mindennapi kenyerét, ha csak egyetlen zöld ágacskát, s aranyozott almát vagy diót nyújthat az este gyermeke számára, már elfeledé a bút és gondot, mely különben annyira nyomja, gyermeke ártatlan öröme megjutalmazá minden keserveért...⁵²

49 *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének...*, 10.

50 VACHOTT Sándorné, „Háziasszonyi számvetés az év utolsó óráiban”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 1, 14. sz. (1863): 111–112.

51 VACHOTT Sándorné, „Gyermek olvasmányokról”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 2, 12. sz. (1864): 19–20. Ugyanitt állított össze egy bibliográfiát is az akkor rendelkezésre álló gyermekirodalmi kötetekről: VACHOTT Sándorné, „Gyermek-olvasmányokról”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 2, 13. sz. (1864): 97–99.

52 VACHOTT Sándorné, „Karácson”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 1, 13. sz. (1863): 81–82.

1864 végén pedig, Szalay László halálának évében, a hátrahagyott családot ajánlotta a nemzet gondviselésének figyelmébe, hasonló módon ahhoz, ahogy a nemzet özvegye szerepkörben férje betegsége és halála után ő maga is e társadalmi szolidaritásra támaszkodott:

Mennyi szép s köztük nagy név hullott le csillagként az élet egéről, s mennyi forró könny öntözte e fényes csillaghullást! A sir, mely felett Szalay László halhatatlan nevének betűi ragyognak, intő nemzeti emlék is egyszersmint, mert ő szeretett családot hagyott hátra, s végfohásza bizalom volt, melylyel e család minden tagját, a nemzet gondviselésére bízta...⁵³

Vachottné régi dilemmája volt, hogy noha minden törekvésében igyekezett megfelelni a korszak eszményi nőideáljának, özvegysége mégis arra kényszerítette, hogy nő léte re kilépjen házi környezetéből és a társadalmi nyilvánosságban íróként és szerkesztőként kevésbé nőies szerepköröket vállaljon fel. S noha ő maga családja eltartásáért jövedelmező munkára kényszerült, s a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjában* 1864 júniusában *Hivatásunkról* című cikkében a hasonló sorsra jutott asszonyok esetében a jövedelemszerzést megengedhetőnek tartotta, véleménye a nők hivatalviselésével szemben egyértelműen elutasító volt:

Hiba, ha felülemelkedni egyes előítéleteken semmi körülmények között nem birunk, s asszonyra nézve kizárólag csak azt tekintjük hivatásnak, hogy házi dolgait végezze, mert vannak esetek, mikben a balsorsra jutott s talán előze gyűlt nő minden gyermekeire s egész családjára nézve, s helyzetétől kényszerítve, szerettei javáért még azt is meghozza áldozatul, hogy jövedelmező munkát keressen, – de még sokkal nagyobb hiba, ha a családéletben férj mellett is úgy tekintjük az asszonyt, mint kereső társat, s nem mint megtartóját férje szerzeményének. Mert hogy a nő gyermekei nevelésére, férje boldogítására s egész háztartására gondosan felügyeljen, s betöltse honleányi s jótékonyági kötelességeit is, s még ezeken felül a házi körön kívül is foglalkozzék: – az valóságos képtelenség.⁵⁴

Egy következő írásában, tovább gondolva a kényszerhelyzetüknél fogva munkát vállaló özvegyek helyzetét, egész sor munkalehetőséget gyűjtött össze tájékozódásul a rászorulóknak. A cikkben felsorolt munkakörök között a következőket

53 VACHOTT Sándorné, „Az év végén”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 2, 52. sz. (1864): 309.

54 VACHOTT Sándorné, „Hivatásunkról”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 2, 25. sz. (1864): 193–194, 193.

említi: nevelőnő, társalkodónő, gazdasszony vagy kulcsárné valamely úri háznál, tehetség esetén képzőművészeti vagy zenei pálya, „szerényebb állású s tehetségű asszonyok” esetében divátárúsnő, szabónő, kesztyűsöknél és cipőkészítőknél bedolgozó, kesztyű, szalag, ruhakelme, csipke, fehérnemű tisztítására szakosodott tisztítónő, illetve a „legalsóbb rendű asszonyok” esetében a mosónői munkakör.⁵⁵ A társadalmi elképzeléssel összhangban megfogalmazott véleménye a női hivatásról és írása a lehetséges női foglalkozásokról ugyanakkor a női szerepekkel kapcsolatos korabeli normarendszer súlyos ellentmondásairól is tanúskodik. Míg ugyanis e normarendszer határozott körvonalakkal húzta meg az ideális középosztálybeli nőiség határait, a mindennapokban előálló élethelyzetek korántsem voltak mindig ennyire ideálisak, a túlélés érdekében pedig e helyzetekre valamilyen megoldást kellett találni. A korszak nőiséggel kapcsolatos szemléletét tehát olyan súlyos feszültségek szőtték át, amelyek e nőiség-fogalom ellentmondásosságára is fényt derítenek.

Noha a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* jóval nagyobb példányszámban jelent meg, mint az *Anyák Hetilapja*, szintén nem vált hosszú időn keresztül fenn tartható sajtóorgánummá. Két éves fennállás után 1865. szeptember 28-án szűnt meg. Az *Anyák Hetilapjához* viszonyítva azonban már nem kizárólag anyaként szólította meg női olvasóközönségét. A *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjának* hasábjain a nőiség a háziasszággal szoros összefüggésben határozódik meg. A női szerepek itt már az otthonteremtéssel kapcsolatosan fogalmazódnak meg, melynek praktikus (háztartásvezetés), gazdasági (kiadások irányítása, ésszerű elosztása, a férj vagyonának megtartása) és morális (gyermek nevelése, spirituális és erkölcsös irányítása) vonatkozásai voltak.

Vachottnénak a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapját* követően még két sikertelen lapszerkesztési kísérlete volt. Az első ezek közül 1868-ban, amikor *Gyermek-Világ* címen jelentetett meg ifjúsági képes hetilapot, melynek kiadója ezúttal ifj. Deutsch Mór volt. A kiadvány azonban csak négy számot ért meg, április 12-i indulása után a május 4-i, 4. lapszámot több nem követte. 1871 tavaszán ismét és vélhetően utoljára tervezett lapszerkesztői munkát végezni. *Olvasó-Terem* címmel több korabeli lapban is hirdetett folyóirata, melyet Heckenast Gusztáv adott volna ki, azonban végül mégsem indult el.⁵⁶

55 VACHOTT Sándorné, „Női foglalkozásokról”, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* 2, 27. sz. (1864): 210–211.

56 A tervezett lapról a *Pesti Napló* hirdetése árul el a legtöbbet: „(Uj hetilap) Heckenast Gusztáv május 1-étől Vachott Sándorné szerkesztése mellett uj heti lapot indit meg, mely »Olvasó-terem« czimmel a tudomány, a művészet és irodalom terjesztését tűzte feladatául. Képviselője lesz különösen a női érdekeknek, különösen pedig a pesti »nőképzőegylet«-nek. Előfizetési díj májustól december végeig

Vachottné szerkesztői munkásságának korabeli megítélésével kapcsolatosan legfeljebb Arany Jánosnak a *Szépirodalmi Figyelő*ben tett megjegyzése hozható fel példaként. Arany az *Anyák Hetilapjának* második negyedévre való előfizetési felhívását ismertette jegyezte meg: „A magyar anyák többségéről majdnem ha záarulás volna föltennünk, hogy ők inkább a divat piperéinek hódolnak, mint azon nevelési magasztos érdeknek, melyet Vachott Sándorné lapja oly benső hivatás érzelmével törekszik képviselni.”⁵⁷ Hasonlóan pozitívan vélekedett a *Szegedi Hiradó* 1864-es évfolyama a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjának* elmúlt egy évéről, a lap és az egyesület jótékonyági munkáját emelve különösen ki. A *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* – írja – „egy évi pályafutása alatt méltó és eleven közlönye volt azon sokoldalulag működő nemes egyesületnek, mely még egyfelől árvákat nevel, a másik részben ezreknek szerezte meg az inség nehéz idején az életfontartó falatot[.]”⁵⁸

E lapok korabeli hasznosságuk és a bennük rejlő nemzeti-morális üzenetek mellett azonban más tanulságok belátására is alkalmasak. Arra például, hogy a gyermeknevelést kizárólag női feladatnak tekintették, az *Anyák Hetilapjához* hasonló, férfiaknak és főként apáknak szóló kiadványok ugyanis nem léteztek a korszakban.⁵⁹ Másrészt, mivel e kiadványok elsődleges célközönsége a középosztálybeli nők közül került ki, a női viselkedés kifejezetten polgári modelljét nyújtották olvasóiknak. Végül pedig, e folyóiratok a nőiségnek egy kizárólag nagyvárosi verzióját hozták létre, hiszen e női lapoknak nem ismeretes korabeli vidéki változata, kivétel nélkül mindenik a fővárosban, Pesten jelent meg.⁶⁰

Vachott Sándorné szemszögéből nézve, a lapszerkesztés lehetőséget teremtett számára azoknak a kulturális értékeknek az alakítására, formálására, ame-

4 frt. A lap mindig hétfőn jelenik meg.” *Pesti Napló*, 1871. ápr. 27., [2.] (Az *Irodalom* című rovatban.) A lapot hirdette még: *Fővárosi Lapok*, 1871. ápr. 26., 429. (A *Fővárosi hírek* című rovatban.) *Magyar Ujság*, 1871. ápr. 26., [3.] (A *Krónika* című rovatban.) *Vasárnapi Ujság* 18. sz. (1871): 225. (Az *Irodalom és művészet* című rovatban.) Valószínű, hogy nem gyűlt össze megfelelő számú előfizető, és a kiadó végül nem tartotta érdemesnek elindítani a lapot. A *Pesti Napló* és a *Vasárnapi Ujság* a szétosztott előfizetési ívek vissza nem érkezése miatt tolta át a lap indulását májusról júniusra, de végül akkor sem indult el. *Pesti Napló*, 1871. máj. 17., [3.] (A *Különfélék* című rovatban.) *Vasárnapi Ujság* 18. sz. (1871): 269. (Az *Irodalom és művészet* című rovatban.)

57 *Szépirodalmi Figyelő* 1, 41. sz. (1861): 655. (A *Vegyes* című rovatban.)

58 *Szegedi Hiradó* 6, 78. sz. (1864): [3.] (A *Tudomány, irodalom és művészet* című rovatban.) A híradás utolsó mondata az 1863-as országos aszályra és az egyesületnek az ezzel kapcsolatos jótékonyági tevékenységére vonatkozik.

59 Egyébként máshol sem. Vö. Margaret BEETHAM, „Thinking Back Through our Mother’s Magazines: Feminism’s Inheritance from Nineteenth-Century Magazines for Mothers”, *Nineteenth-Century Gender Studies* 6, no. 2 (2010): [1–17], [2.]

60 Vö. angolszász vonatkozásban BEETHAM, *A Magazine of Her Own?...*, 7.

lyek kontextusában ő maga is jelentéssel ruházta fel létezését. Lapszerkesztőként nemcsak elszenvetője volt a korabeli, nőiséggel kapcsolatos vitáknak, hanem aktív résztvevője is a vitát érintő fogalmak alakításának; kiadványai olyan felületként is funkcionáltak, ahol a korabeli női szerepekkel kapcsolatos jelentések nemcsak létrejöttek, hanem akár meg is kérdőjeleződtek.⁶¹ Vachottné számára, aki nem győzte hangsúlyozni, hogy özvegyisége, tehát kényszerű helyzete terelte a pályára, komoly dilemmát jelentett írói és szerkesztői működésének, tehát a nyomtatott nyilvánosságban vállalt szerepének összeegyeztetése a nők számára előírt, és a nőktől elvárt korabeli szerepekkel. Ám épp a lapszerkesztés teremtett számára lehetőséget, hogy a női szerepekkel kapcsolatos elképzeléseket ő maga is megerősítse, így módon találva a korszak ideológiájába, és a nőírókkal kapcsolatos elvárásokba simuló legitimációs eszközt. Hiszen ahogyan az *Anyák Hetilapja* bevezető szövegében fogalmazott, ő „még az irodalom terén is csak női hivatása körében” kívánt mozogni.⁶²

61 Vö. angolszász vonatkozásban uo., 5.

62 VACHOTT, „A Nőkhez”, 1.